

Кохановська М.Г. Культурне зубожіння та занепад людства : характеристика Папою Іваном Павлом II сучасної епохи / М.Г. Кохановська // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. праць / відп. ред.: М.М. Бровко, О.Г. Шутов. – К. : Видавн. центр КНЛУ, 2009. – Випуск 24. – С. 292-299.

УДК 172.16

Марія Кохановська

Культурне зубожіння та занепад людства: характеристика папи Івана Павла II сучасної епохи

Львівський національний університет імені Івана Франка. Філософський факультет. Кафедра теорії та історії культури. mkokhanovska@yahoo.com

У роботі висвітлена характеристика папи Івана Павла II сучасної культури як виразу людини; проаналізовано його погляди на стан економіки, науки та техніки, місце релігійного фактора у культурі та моральний аспект її розвитку. Досліджено бачення папи Івана Павла II необхідних змін у культурі.

Ключові слова: Бог, культура, людина, наука, правда, розвиток, суспільство, техніка.

Розвиток культури відбувається відповідно до системи цінностей відповідної епохи. Людина, будучи творцем культури, здатна цілеспрямовано визначати свої цілі та реалізовувати їх відповідно до власного блага. Прийняття природи людини основою формування усіх сфер суспільства є умовою вирішення основних проблем її екзистенції. Визнання людини найвищою цінністю є умовою її цілісного розвитку, в іншому випадку вона буде зредукована до класу предметів. Розвиток економіки, науки та техніки часто свідчить про підпорядкування людини своєму творінню. Тому необхідне переосмислення трансформацій сучасної епохи задля вибору шляху культури, який би відповідав природі людини. Відповідно, дослідження місця людини у сучасній культурі та визначення пріоритетів її розвитку є актуальною

проблемою не лише для гуманітарних та природничих наук, а й ставить питання про застосування результатів їх досліджень, оскільки охоплює усю площину діяльності людини.

Серед досліджень, присвячених поглядам папи Івана Павла II на культуру виділяється праця „Від природи до етики та релігії. Філософія людини Кароля Войтили” З. Н. Бжози, у якій автор зосередив увагу на взаємозв’язку віри і розуму, формуванні цінностей та значенні релігійної віри у культурі. Розгляд ним етичної проблематики у працях папи базується на аналізі чеснот та реалізації особи, а культуру праці вивчає від структури вчинку, запропонованої папою до перетворення природи. Я. Галярович значну увагу приділив особі у працях папи Івана Павла II, акцентуючи на її цінності та непорушній гідності, як необхідних шляхах реалізації свободи. Р. Чекальські зосередив свою увагу на висвітленні поглядів папи на міжлюдські взаємовідносини, моральний релятивізм, покликання людини. Р. Куліговський аналізував бачення Іваном Павлом II вияву гуманізму у праці та культурі загалом.

Напрацювання даних авторів є цінними для нас з огляду на різносторонність аспектів культури, які вони досліджували у філософсько-богословській спадщині папи Івана Павла II. Однак ми зосередимо нашу увагу на маловивчених сторонах спадщини папи Івана Павла II: загальній оцінці культури та її трактуванні з огляду на природні потреби людини у сфері економіки, науки, техніки, проаналізуємо значення моральності та релігії у трансформаціях культури, а також духовності у розвитку культури та становленні особи.

У даній статті досліджуватимемо погляди папи Івана Павла II на відповідність розвитку сучасної культури природним потребам людини. Акцентуватимемо увагу на аналізі папою економіки, науки і техніки та необхідних змінах, які б сприяли становленню особи. Виокремимо релігійний аспект культури та представимо його значення для людини. Також зосередимо увагу на моральності як основному, за словами папи, вимірі культури.

Аналізуючи розвиток сучасної епохи, Іван Павло II говорить про невизначеність, що панує у культурі. Етичні пошуки, політичні трансформації та культурні зміни загалом є для нього „зародком нового світу, який прагне до самоокреслення, до органічного синтезу і відновлення” [1, 337]. Трансформації епохи дозволяють папі говорити про втрату гуманістичного характеру культури, на противагу якому зростає цінність того, що можна вимірювати та „ігнорування будь-якого питання про основне значення дійсності”. За словами Івана Павла II, сучасна культура потребує мудрості, що походить із грецької думки, однак „збагаченої світлом Євангелії”, оскільки він вбачає деградацію деяких філософських систем. Її проявом називає спроби зробити людину суперником Бога, а тому віддалення як окремих індивідів, так і спільнот від причини їх існування та остаточної мети „кожного справді людського прагнення”.

Від взаємозв'язку культури, віри та передання залежить, на думку Івана Павла II, теперішнє та майбутнє цивілізації. Оскільки головним завданням культури папа вбачає виховання, а також наголошує на необхідності здійснення завдяки їй інтегрального розвитку людини, щоб вона „вміла більше „бути” не лише „з іншими”, але також і для інших” [2, 58], він детально аналізує розвиток людини та культури, адже лише завдяки культурі людина може ставати „справді людиною”. Завданням культури у папи є розвиток „людини як людини, людини як особи” тобто єдиної та неповторної у своєму роді. Щоб визначити цілі формування культури, папа пропонує виходити із інтегрального бачення людини як особливої цінності, як суб'єкта, „пов'язаного із особовою трансценденцією”.

Називаючи людину „єдиним онтичним суб'єктом культури” у видимому світі, „єдиним властивим їй предметом і ціллю”, папа зауважує необхідність цілеспрямованого культуротворення, щоб людина ставала більш людиною – „більше була”. Тому „світ її витворів” займає малосуттєве місце в оцінці культури загалом, він є важливим лише як вияв людини. Оскільки, за словами папи, культура більше пов'язана із тим, ким є людина, аніж тим, чим вона

володіє, останнє важливе у міркуваннях Івана Павла II тою мірою, в якій допомагає людині розвиватись у всіх вимірах свого буття, адже у культурі лише людина „виражається і в ній утверджується”.

Значну увагу він приділяє також впливу людини на формування культури. У людині папа бачить причину близької смерті сучасного суспільства: людина не виконує свого призначення бути священиком, пророком і царем сотвореного світу. А це перешкоджає цивілізації бути „цивілізацією життя та любові”. Таким чином, у людській відповідальності, на думку Івана Павла II, закорінена умова розвитку світової історії і людини. „Технічно-науковий раціоналізм”, що панує у сучасній культурі відкидає, за словами папи, правду про творіння та Божий задум щодо життя. В результаті відмежування від Бога віддаляє людину від сенсу свого існування. Задля зміни ситуації Іван Павло II вбачає необхідність своєрідного звіту наукової правди перед собою та Богом.

Аналізуючи вплив науки на людину, папа говорить про прихід часу, в якому людина повинна знову стати господарем та метою науки і техніки. Не лише віра, а й розум здатний, за його словами, розпізнати особову гідність людини, розрізнити добро та зло, проболема ж – у „звільненні розуму” і як наслідок – науки. „Занепад людства”, а, відповідно, „поступове культурне зубожіння” як характеристики сучасності не розглядаються папою як безповоротний процес. Оскільки майбутнє залежить, за його словами, від створеного образу людини, необхідний цілісний аналіз сучасної культури та місця у ній людини. Абсолютизація науки та техніки є однією із причин, що нівелюють цінність людської особи.

Розвиток науки і техніки, як і розквіт мистецтва та еволюція суспільних інститутів є частиною досвіду людства і тому розглядаються Іваном Павлом II як такі, що наближають до правди, як шлях, який щораз повніше виявляє природу людини. Однак на ньому не повинно відбуватись протистояння справжнім цінностям. Зокрема папа говорить про накиннення сучасною цивілізацією псевдоімперативів, відповідно до яких на місце правди пропонується сенсація, першість кон’юнктури і миттєвого успіху. Папа ж в

основу культури ставить вміння слідувати вимогам власної гідності, а моральність називає основним виміром культури.

Науку Іван Павло II вважає добром, оскільки завдяки їй відбувається пізнання світу. Вона, за словами папи, існує для правди, а правда – для людини. Однак через невідповідне застосування результатів наукових досліджень Іван Павло II вбачає небезпеку „радикальної дегуманізації” та деградації людства. „Незвичайний розвиток науки і її практичних застосувань” як характерна риса новітнього часу потребує аналізу своєї мети та засобів, щоб „справа її (людини-М.К.) духу і рук не поглинула її саму і світ” [3, 207]. Оцінка сучасної йому культури як домінування техніки над етикою і була поясненням основних вад суспільства. Оскільки мораль глибоко пов’язана зі становленням людини, саме етика мала б, за словами папи, стати критерієм вибору шляху культури.

Відзначаючи залежність людства від науки, він наголошує на потребі її відповідальності та відмови від усіх форм „наукового та технологічного колоніалізму” задля людини. Технічна культура повинна не лише не поневолити людину, її сенс – „дати людині більше свободи”. Остання, за словами Івана Павла II, є основною умовою людського існування. Однак служіння культурі та людині зокрема папа не вважає єдиною метою науки, адже вона виходить із пізнання правди, а воно має „сенса само в собі” і є великим добром. Оскільки правду, тобто моральний закон, що вписаний у серцях усіх людей папа називає гарантом майбутньої свободи, негативну оцінку у нього отримують „нові, неприсвоєні правди”. Тому свободним називає того, хто приймає рішення відповідно до ієрархії цінностей та вищих цілей. Обмеженість свободи він виводить із її закоріненості у душі та розумі.

Пишучи про гармонійний взаємозв’язок першості правди та першості людини, папа звертає увагу на необхідності синетзу знання, отриманого різними науками, завдяки якому сформувалось би загальне бачення людини і світу. Технічний поступ, що часто зводиться до „заспокоєння поверхових людських прагнень”, не задовольняє цілісного бачення потреб людини. Мету його застосування Іван Павло II зводить до задоволення „слухних вимог життя” і

використання „для перемоги над різними видами зла, що загрожують життю”. Тому говорить про тріаду „наука-техніка-мораль”, що повинна служити добру людини.

Прояв кризового стану сучасної епохи папа вбачає у „глибокій кризі правди”, із неї виводить кризу понять загалом. З такої позиції релятивістичні тенденції сучасної епохи отримують негативну оцінку. Сучасна наука, за словами папи, значною мірою функціоналістична, оскільки віддалилася від правди, а тому може цілком підпорядкувати себе ідеології. Зокрема у домінуванні над наукою політичної та економічної влади він вбачає причину її неадекватного розвитку, оскільки знання називає спільним добром. Правда виступає у папи основою вибору, із неї виводить велич знання та говорить про існування свободи науки лише за умови, що вирішальним чинником у науці є правда.

Відповідно, Іван Павло II не бачить проблеми у застосуванні в науці віри та розуму. Конфлікти, що існували між ними пояснює помилками в інтерпретації. Папа виводить походження розуму та віри від Бога, однак відносить їх до різних видів пізнання, вбачає певну обмеженість як філософії, так і теології, оскільки вони представляють правду у розрізненні. Стверджуючи, що розум здатний пізнати правду, не вважає його вистарчальним для формування культури – присутність віри є необхідним доповненням її існування. Однак, за словами папи, вона не збагачує наукових досліджень, а спонукає науковців виходити із присутності Бога. Лише знання, яке веде до пізнання найвищої дійсності і на основі цього пояснює все інше, папа називає мудрістю. Це і виявляє необхідність звернення до віри. Зауважимо, що одним із завдань науки він бачить підтримку релігії.

Кризу сучасного суспільства папа значною мірою пов’язує із кризою сцієнтичної ідеології, що базується на „науковій самодостатності”. В науці він не вбачає засобу, здатного задовольнити духовні потреби людини, адже наука не здатна відповісти на питання, що стосуються її сенсу. Тому в усвідомленні меж науки папа бачить „великий шанс для наших часів”. Однією із слабких сторін

сучасного наукового поступу папа називає звернення передусім до природничих наук та технічного застосування результатів їх досліджень. Однак і в гуманістичних науках бачить обмеженість, що існує у методології та засновках. До нових проблем, що постали перед сучасною людиною Іван Павло II відносить етичні аспекти наукових досліджень, вибір цінностей, що впливають на „тілесне, психічне та моральне здоров'я громадян” та екологічну відповідальність.

Небезпеку для людини Іван Павло II вбачає у відмежуванні науки від моральних норм. Розвиток науки задля неї ж самої без огляду на мораль відкриває, за словами папи, можливість для поширення ідеологій та віддаляє від релігійної віри. Тому вдосконалення знання при відсутності моральної культури вважає недостатнім для правдивого розвитку суспільства. Думки папи про покликання людини до моральної величі та здійснення науки „у людині і для людини”, свідчать про необхідність керуватись моральними нормами у наукових дослідженнях. „Своєрідна криза людини” загрожує, за його словами, передусім суспільствам із високим рівнем технічного розвитку і полягає у зростанні браку поваги до буття людиною. Тому Іван Павло II пропонує при реалізації науково-технічних проектів виходити із особової гідності людини.

Надаючи пріоритет духовим цінностям „завдяки їх природі” та з огляду на блага людини, розмежування останніх із матеріальними Іван Павло II бачить можливим лише для того, щоб краще зрозуміти їх взаємозв'язок. Однак існує проблема шляху його розвитку. Як підкреслює папа, зріст матеріальних благ протягом двадцятого століття призвів до зменшення інтересу до духовного виміру існування людини, що можна розглядати як зміну їх функцій, адже саме духовні цінності виступають у вченні папи своєрідним критерієм розвитку матеріальних. Науково-технічний розвиток, завдяки якому людина відчула себе господарем матеріальних благ, є прикладом домінування матеріального над духовним. Це привело до ситуації, коли не лише речі, але й люди стали об'єктами маніпулювання. Іван Павло II вважає недоцільним підкорення природи завдяки технічним засобам, якщо людина не здатна підпорядкувати

себе велінням совісті, у якій – „світло Божого закону”. Тому правдивий прогрес культури папа вбачає лише у „моральному та духовному рості людини”.

При співвіднесенні у сучасному суспільстві технічного розвитку із духовними цінностями папа вбачає загрозу для останніх, говорить про радикальну небезпеку для майбутнього людини і світу, що походить із застосування наукових досліджень. Наводячи проблему сучасного стану природного середовища як результату поступу індустріалізації, ставить під сумнів можливість науково-технічного розвитку служити людині. Тому задля віднайдення правди про людину слід, за словами папи, відкинути матеріалізм у всіх його формах. Основними чинниками, здатними внести зміни „згідно із правдивим гуманізмом, традицією і автентичним духом кожного народу” [4, 70] у нестабільний стан сучасного суспільства, „хвилинна рівновага” якого може бути порушена внаслідок неправдивої інформації чи інтерпретації папа називає політичну та економічну сфери суспільства.

Результати науково-технічного поступу становлять, за словами Івана Павла II, небезпеку розшарування суспільства на дві частини, з яких лише одна здатна покращувати свій матеріальний добробут, що свідчить про відсутність єдності сучасного людства щодо вирішення основних проблем існування людини. Тому актуальними є часто наголошувані Іваном Павлом II принципи солідарності та субсидіарності. Недоцільним, за словами папи, є говорити що поступ зайшов „надто далеко”, якщо існують люди та народи, що живуть в негідних умовах. Він вважає недоречним розгляд формування культури як наслідку впливу різних систем виробництва: лише людина є її творцем через прийняття або трансформування існуючого стану суспільства.

Говорячи про приниження у наш час економічними системами людини, звертає увагу на проблеми, що походять із даної сфери суспільства. Задля правдивого розвитку людини економіка, за словами папи, повинна керуватись етичними принципами. Лише тоді між нею та культурою існуватиме справжнє взаємодоповнення, що сприятиме становленню особи. Тому Іван Павло II говорить про необхідність аналізу існуючих економічних систем, оскільки

часто вони впроваджуються у державах під тиском певних міжнародних угод, а їх недоліки стають узаконеною несправедливістю. Такі економічні системи „гноблять правдиву душу народів”, що, за словами папи, приводить її до апатії та до недовірливого ставлення у суспільстві до інших. Хоча Івана Павло II говорить про відсутність компетенції Церкви у питаннях економіки, її завданням називає акцентування обов’язку розвинених націй допомагати іншим країнам у їх „боротьбі за економічний, соціальний та культурний розвиток” [5, 42].

Папа схвалює зріст у сучасну епоху зацікавлення якістю життя, екологією, адже він засвідчує спробу спрямування розвитку суспільства у напрямку справжніх цінностей, усвідомлення людиною свого призначення та мети існуючого. Однак такі зміни стосуються передусім розвинених країн, а забезпечення основних засобів для існування є глобальною проблемою людства. Воно тісно пов’язане із ставленням людини до природного середовища. Папа говорить про необхідність використання природних ресурсів таким шляхом, що не перешкоджатиме людині в особовому розвитку, а суспільствам забезпечить справедливе співіснування. Людина є для нього мірою, відповідно до якої слід розвивати усі сфери суспільства, але наголошує на потребі „екології духу” задля здійснення правильного вибору.

„Вихід із першої стадії промислової ери”, яку, за словами папи, характеризувало уявлення, що лише економічні чинники є основою суспільної гармонії стало можливим завдяки визнанню важливості людини. „Праця є для людини”, тому економічні відносини повинні виходити із цінності людської особи, в протилежному випадку людина стає, за словами папи, невільником. Працю він розглядає як сферу, у якій людина повинна реалізувати свою свободу та через яку повинна віднайти себе, називає її головним виміром людини на землі. Стверджуючи, що потребу, право та обов’язок працювати заклав у людську сутність Бог і Він відкриває людині розуміння значення та цілей праці, папа вказує на важливість релігії у суспільстві.

Іван Павло II критикує заперечення християнського визначення культури, адже стосується воно значної кількості осіб, для яких виступає кінцевим віднесенням та пропонує систему цінностей, що включає загальнолюдські принципи моралі. Оскільки християнська концепція культури стає викликом поширенню у сучасному світі нігілізму та релятивізму, вона значною мірою протистоїть сучасній світській культурі. Однак папа не бачить суперечності між культурою та вірою і говорить про можливість їх взаємного збагачення. Вимогою щодо культури та віри він називає їх синтез.

Незважаючи на часто наголошувану Іваном Павлом II потребу євангелізації, він від імені Церкви говорить про небажання останньої накидати іншим культурам віри в Ісуса Христа. Її завдання бачить в заохоченні людей до творення правдивої „цивілізації любові”, „опертої на євангельських цінностях братерства, справедливості і гідності для усіх” [6, 265]. Накинення будь-яких цінностей суперечить, за словами папи, розвитку культури та людини, виступає проти свободи останньої. Він схвалює лише пропагування певної культури, що не заперечує процесу свободної асиміляції думки і любові, адже культура народжується від взаємодії багатьох людей.

Моральним імперативом сучасності папа називає мобілізацію совісті відповідно до вимог ХХІ століття, щоб правильно розрізняти добро і зло, а при здійсненні вибору надавати пріоритет етиці над технікою, особі над річчю, духу над матерією. Це свідчитиме про „відчуття трансценденції людини” та поширюватиме „культуру життя” як „плід культури правди та любові”. Однак формування совісті папа узалежнює від культури. Якщо воно недосконале, то знання може породити „земний гуманізм”. В такому випадку технічний розвиток може дати початок „псевдокультурам, опанованим неконтрольованими механізмами виробництва”. До причин, що ускладнюють „моральне судження щодо дійсності” він зараховує ситуації, коли особисті інтереси стають найважливішим імперативом і коли окремі норми та цінності стають „пустою формою”.

Культура як результат розвитку людини та основа її реалізації розглядається папою Іваном Павлом II як умова самовдосконалення людини. Аналіз ним трансформацій сучасної епохи виявляє необхідність збільшення ваги моральності у всіх сферах суспільства. Оскільки із культурним поступом папа пов'язує духовний розвиток людини, а тому можливість її становлення, людина постає у нього мірою кожного рішення. Новий гуманізм, якого, за словами папи, потребує сучасність „повинен зміцнювати солідарність людських істот”, оскільки завданням інтегральної культури, покликаної забезпечити цілісний розвиток людської особи є добро усього суспільства. Відновлення культури, про яке йдеться у роботах папи, повинно базуватись на цінностях свободи, совісті, братерства та характеризуватися першістю „бути” над „мати”.

На основі здійсненого нами дослідження вбачаємо такі основні напрямки для подальших розвідок: вивчення можливостей задоволення релігійних потреб у сучасному суспільстві; дослідження перешкод духовного розвитку особи; аналіз моральних проблем сучасності; порівняння антропологічних праць авторів, що виходять із засновку про існування Бога, тих, хто Його заперечує та займає нейтральну позицію.

Резюме

МАРИЯ КОХАНОВСКАЯ

КУЛЬТУРНОЕ УБОЖЕСТВО И УПАДОК ЧЕЛОВЕЧЕСТВА:

ХАРАКТЕРИСТИКА ПАПЫ ИОАННА ПАВЛА II СОВРЕМЕННОЙ ЭПОХИ

В работе освещена характеристика папы Иоанна Павла II современной культуры как выражения человека; проанализировано его взгляды на состояние экономики, науки и техники, место религиозного фактора в культуре, а также на моральный аспект её развития. Исследовано взгляды папы на необходимые изменения в культуре.

Ключевые слова: Бог, культура, наука, общество, правда, развитие, техника, человек.

SUMMARY

MARIYA KOKHANOVSKA

CULTURAL POVERTY AND DECLINE OF MANKIND: POPE JOHN PAUL II'S CHARACTERISTIC OF MODERNITY

In the article pope John Paul II's characteristic of modern culture as manifestation of human being is shown; his teaching about the economy, science and engineering, the place of religion in the culture and moral aspect of its development is analysed. The pope's propositions of cultural transformations are analysed.

Key words: culture, development, God, human being, science, society, technology, truth.

Список літератури:

1. Jan Paweł II. Dialog i ewangelizacja. Spotkanie z Papieską Radą do spraw Kultury. Rzym, 13 stycznia 1986 / Jan Paweł II // Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie. - Rzym – Lublin: KUL, 1988. - S. 337-341. - (444 s.)
2. Jan Paweł II. W imię przyszłości kultury. Do przedstawicieli UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980 / Jan Paweł II // Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie. - Rzym – Lublin: KUL, 1988. - S. 51-69. - (444 s.)
3. Jan Paweł II. Natura i sztuka drogami, prowadzącymi do tajemnicy Boga. Do przedstawicieli świata nauki i sztuki. Wiedeń, 12 września 1983. / Jan Paweł II // Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie. - Rzym – Lublin: KUL, 1988. - S. 205-212. - (444 s.)
4. Jan Paweł II. W dziele kultury Bóg zawarł przymierze z człowiekiem. Do przedstawicieli świata kultury. Rio de Janeiro, 1 lipca 1980. / Jan Paweł II // Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie. - Rzym – Lublin: KUL, 1988. - S. 69-75. - (444 s.)
5. John Paul II. Justice and greater humanity for all / John Paul II // Church and Economy in Dialogue: A Symposium in Rome. – Trier: Paulinus-Verlag, 1990. – S. 41-44. – (44 s.)
6. Jan Paweł II. Misja ewangelizacji kultur. Do Papieskiej Rady do spraw Kultury. Rzym, 16 stycznia 1985. / Jan Paweł II // Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie. - Rzym – Lublin: KUL, 1988. - S. 263-267. - (444 s.)